

**XALQARO MOLIYA MEXANIZMLARIDAN FOYDALANISHDA
IJTIMOIY XAVFSIZLIKNI TA'MINLASH TAJRIBASI**

Rajabova Shoxida O'tkirovna

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi ijtimoiy xavfsizlik tizimini mustahkamlashda xalqaro moliya institutlari - Jahon banki, Xalqaro valyuta fondi, Osiyo taraqqiyot banki, Xalqaro mehnat tashkiloti va Birlashgan millatlar tashkilotining ixtisoslashgan tuzilmalari tomonidan qo'llanilayotgan moliyalashtirish mexanizmlari tahlil qilinadi. O'zbekiston misolida ushbu mexanizmlarning amaliy natijalari, jumladan, ijtimoiy himoya tizimini institutsional isloh qilish va raqamlashtirish jarayonlari yoritiladi. Tadqiqot davomida xalqaro tashkilotlar tomonidan ajratilgan kredit mablag'lari, texnik ko'maklashuv dasturlari va me'yoriy tavsiyalarning milliy ijtimoiy himoya tizimiga ta'siri qiyosiy tahlil asosida ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, xalqaro moliyaviy hamkorlik rivojlanayotgan mamlakatlarda ijtimoiy xavfsizlik tarmog'ini kengaytirish, moliyaviy resurslar tanqisligini qoplash va institutsional salohiyatni oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy xavfsizlik, ijtimoiy himoya, xalqaro moliya mexanizmlari, Jahon banki, Xalqaro Mehnat Tashkiloti, ijtimoiy sug'urta, kredit liniyasi, Ijtimoiy himoya agentligi.

Annotation. This thesis examines the financing mechanisms employed by international financial institutions - the World Bank, the International Monetary Fund, the Asian Development Bank, the International Labour Organization and specialized United Nations agencies - in strengthening national social security systems. Using Uzbekistan as a case study, it reviews the practical outcomes of these mechanisms, including the institutional reform and digitalization of the social protection system. The study offers a comparative analysis of how credit resources, technical assistance programmes and policy recommendations provided by international organizations affect the national social protection system. The findings suggest that international financial cooperation plays a substantial role in expanding social safety nets, covering financing gaps, and building institutional capacity in developing countries.

Key words: social security, social protection, international financial mechanisms, World Bank, International Labour Organization, social insurance, credit line, Social Protection Agency.

KIRISH

Ijtimoiy xavfsizlikni ta'minlash har qanday davlatning ijtimoiy siyosati markazida turadi va aholining keksalik, nogironlik, ishsizlik, kasallik hamda boshqa ijtimoiy xavf-xatarlardan himoyalanişini kafolatlaydi. Xalqaro mehnat tashkilotining so'nggi hisobotiga ko'ra, 2023-yilda dunyo aholisining atigi 52,4 foizi kamida bitta ijtimoiy himoya dasturi bilan qamrab olingan bo'lib, qolgan qariyb 3,8 milliard kishi bunday himoyadan mahrum. Bu holat, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda ijtimoiy xavfsizlik tizimini mustahkamlash uchun qo'shimcha moliyaviy resurslar va institutsional ko'makning zarurligini ko'rsatadi.

Milliy byudjet imkoniyatlari cheklangan sharoitda ko'plab rivojlanayotgan davlatlar, jumladan O'zbekiston, ijtimoiy himoya tizimini isloh qilish va kengaytirish jarayonida xalqaro moliya institutlarining kredit resurslari, grantlari va texnik ko'maklashuv dasturlariga murojaat qilmoqda. 2017-yildan boshlab O'zbekistonda amalga oshirilayotgan tub islohotlar doirasida ijtimoiy soha ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilandi, natijada Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki, Xalqaro mehnat tashkiloti va YUNISEF kabi tashkilotlar bilan hamkorlik faollashdi.

Xalqaro amaliyotda ijtimoiy xavfsizlikni moliyalashtirishning bir necha shakli mavjud: imtiyozli shartlardagi kredit liniyalari, qaytarilmaydigan grantlar, texnik ko'maklashuv (konsalting va institutsional rivojlantirish) hamda siyosat bo'yicha maslahat va monitoring. Bunday mexanizmlar, odatda, Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki kabi moliya institutlari, shuningdek Xalqaro mehnat tashkiloti va BMTning ixtisoslashgan agentliklari (YUNISEF va boshqalar) tomonidan amalga oshiriladi.

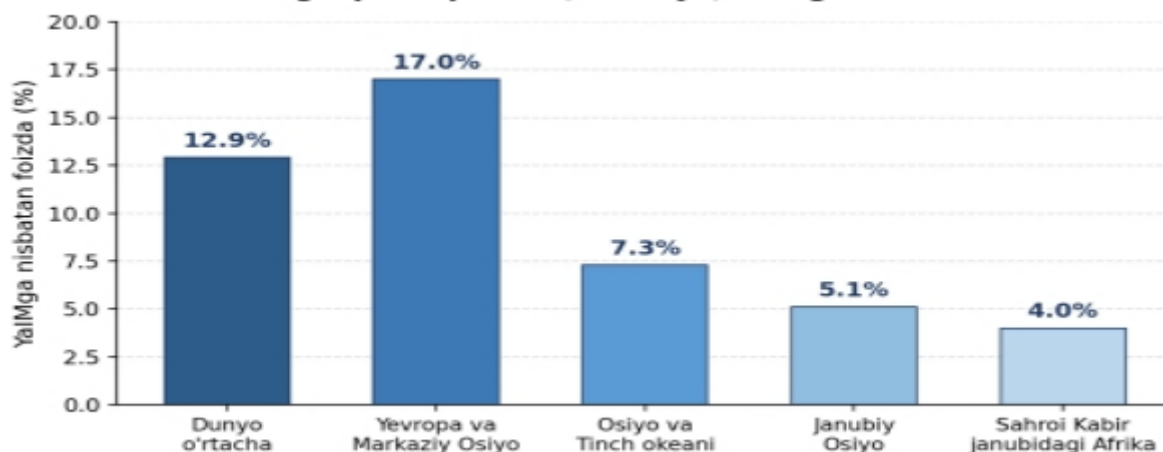
O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va Jahon banki o'rtasida 2019-yil 19-iyulda imzolangan 6446-UZ-son moliyalashtirish shartnomasiga muvofiq, Xalqaro taraqqiyot uyushmasi (IDA) tomonidan 50 million AQSH dollari miqdorida imtiyozli kredit ajratilgan. Ushbu mablag' "Aholini ijtimoiy muhofaza qilish tizimini mustahkamlash" loyihasini moliyalashtirishga yo'naltirilgan bo'lib, uning asosiy yo'nalishlari qatoriga yagona ijtimoiy reestrni yaratish, ijtimoiy yordam ko'rsatish jarayonlarini raqamlashtirish va manzillilik mezonlarini takomillashtirish kiradi.

Xalqaro mehnat tashkiloti, YUNISEF va Jahon banki 2023-yilda O'zbekistonda Ijtimoiy himoya agentligining tashkil etilishini birgalikda ma'qullab, ushbu islohotni ijtimoiy himoya tizimidagi bo'linib ketishlik va bo'shliqlarni bartaraf etishda muhim qadam sifatida baholadi. Bunda xalqaro tashkilotlar moliyaviy resurslardan tashqari, institutsional loyihalash,

xodimlarni tayyorlash va me'yoriy-huquqiy bazani takomillashtirish bo'yicha texnik ko'maklashuv ko'rsatgan. Osiyo taraqqiyot banki, o'z navbatida, O'zbekiston uchun 2019–2023-yillarga mo'ljallangan Hamkorlik strategiyasida ijtimoiy rivojlanishni davlat boshqaruvini isloh qilish va iqtisodiy tarkibiy islohotlar qatorida uchinchi ustuvor yo'nalish sifatida belgilagan.

Xalqaro moliyaviy ko'maklashuvning ahamiyatini milliy va xalqaro ko'rsatkichlarni qiyoslash orqali yanada yaqqol ko'rish mumkin. Jahon bankining tahliliy ma'lumotlariga ko'ra, 2017-yilda O'zbekistonda ijtimoiy yordamga qilingan umumiy xarajatlar YaIMning atigi 0,76 foizini tashkil etgan bo'lib, bu ko'rsatkich Yevropa va Markaziy Osiyo mintaqasidagi eng past darajalardan biri hisoblangan. Xalqaro Mehnat Tashkilotining 2024–2026-yillar bo'yicha Jahon ijtimoiy himoya hisobotida keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra, 2023-yilda dunyo bo'yicha davlatlar ijtimoiy himoyaga (sog'liqni saqlashsiz) o'rtacha YaIMning 12,9 foizini, sog'liqni saqlash bilan birgalikda esa 19,3 foizini sarflagan. Mintaqalar kesimida bu ko'rsatkich sezilarli darajada farqlanadi: Yevropa va Markaziy Osiyoda - taxminan 17 foiz, Osiyo va Tinch okeani mintaqasida - 7,3 foiz, Janubiy Osiyo - 5,1 foiz, Sahroi Kabir janubidagi Afrikada esa - 4,0 foizni tashkil etadi (1-jadval, 1-rasm).

1-rasm. Mintaqalar bo'yicha ijtimoiy himoyaga davlat xarajatlari (sog'liqni saqlashsiz, 2023-yil, YaIMga nisbatan %)

Manba: ILO, World Social Protection Report 2024-26 ma'lumotlari asosida muallif tuzgan.

Keltirilgan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistondagi ijtimoiy xarajatlar darajasi mintaqaviy va jahon o'rtacha ko'rsatkichlaridan sezilarli darajada past bo'lib, bu xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni davom ettirishning obyektiv zaruriyatini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, Jahon banki tomonidan 2018-yilda o'tkazilgan baholashda ta'kidlanganidek, mavjud maqsadli ijtimoiy yordam dasturlari moliyalashtirish tanqisligi tufayli kam

ta'minlangan oilalarning yarmidan ko'pini qamrab ololmagan. Bu holat xalqaro moliyaviy resurslarning nafaqat miqdoriy jihatdan, balki ularning manzilliligi va samaradorligini oshirishga qaratilgan institutsional islohotlar bilan uyg'unlikda ishlatilishi zarurligini ko'rsatadi.

Xalqaro moliya mexanizmlaridan foydalanishning yana bir muhim jihati - bu tashqi qarz barqarorligini saqlagan holda ijtimoiy sohani moliyalashtirishdir. Xalqaro Valyuta Fondi tomonidan berilayotgan makroiqtisodiy tavsiyalarda ijtimoiy himoya xarajatlarini byudjet konsolidatsiyasi jarayonida "himoyalangan" modda sifatida saqlab qolish tavsiya etiladi, bu esa inqiroz davrlarida aholining eng ehtiyojmand qatlamlarini qo'llab-quvvatlashni ta'minlaydi. Shunday qilib, xalqaro moliyaviy ko'maklashuvning samaradorligi nafaqat ajratilgan mablag' hajmiga, balki uning milliy institutsional salohiyat va boshqaruv sifati bilan qanchalik uyg'unlashtirilganiga ham bog'liq.

XULOSA

O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, xalqaro moliya mexanizmlari - imtiyozli kreditlar, texnik ko'maklashuv va siyosat bo'yicha tavsiyalar - rivojlanayotgan mamlakatlarda, jumladan O'zbekistonda, ijtimoiy xavfsizlik tizimini mustahkamlashning muhim tarkibiy qismiga aylangan. Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki, Xalqaro mehnat tashkiloti va YUNISEF kabi tashkilotlar bilan hamkorlik ijtimoiy himoya tizimini institutsional jihatdan qayta tashkil etish, yagona ijtimoiy reestrni yaratish va xizmatlarni raqamlashtirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, mintaqaviy va jahon ko'rsatkichlari bilan solishtirganda O'zbekistonda ijtimoiy xarajatlar darajasining nisbatan pastligi xalqaro hamkorlikni yanada kengaytirish, shuningdek, ichki moliyaviy resurslarni - ijtimoiy sug'urta badallari va soliq tushumlari orqali - mustahkamlash zarurligini ko'rsatadi. Kelgusida xalqaro moliya mexanizmlaridan foydalanishning samaradorligini oshirish uchun ularni "Yagona milliy ijtimoiy himoya" axborot tizimi kabi milliy raqamli infratuzilma bilan uzviy bog'lagan holda, manzillilik va monitoring mexanizmlarini yanada takomillashtirish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. International Labour Organization (ILO). World Social Protection Report 2024–2026: Universal Social Protection for Climate Action and Social Justice. Geneva: ILO, 2024.
2. International Labour Organization (ILO). World Social Protection Report 2023–2025: Global Social Protection at a Crossroads. Geneva: ILO, 2023.

- 3. World Bank Group. Republic of Uzbekistan - Strengthening the Social Protection System Project (Financing Agreement No. 6446-UZ). Washington, D.C.: World Bank, 2019.**
- 4. World Bank Group. Uzbekistan: Social Assistance and Poverty Reduction - Analytical Note. Washington, D.C.: World Bank, 2020.**
- 5. Asian Development Bank (ADB). Country Partnership Strategy: Uzbekistan, 2019–2023. Manila: ADB, 2019.**
- 6. Gazeta.uz. “ILO, UNICEF and the World Bank welcomed the establishment of the Social Protection Agency in Uzbekistan”, 1-iyun 2023-yil.**
- 7. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. - Toshkent: O‘zbekiston, 2021.**
- 8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risidagi farmoni. - Toshkent, 2022.**
- 9. Eurostat. Government Expenditure on Social Protection, 2023. Brussels: European Commission, 2024.**
- 10. Xalqaro Mehnat Tashkiloti. Financing Gaps in Social Protection: Global Estimates and Strategies for Developing Countries. Geneva: ILO, 2024.**